

TAUTOS ATMINTIS

2018/3

1956 m. lapkričio 2 d., Vėlinių metu, Kaune ir Vilniuje vyko spontaniškos antitarybinės demonstracijos. Įvykius abiejuose miestuose paskatino Vengrijos revoliucija. Demonstracijas išsklaidė milicija. Aktyvesni dalyviai buvo įkalinti, o įvykiuose dalyvavę studentai – pašalinti iš universitetų.

TAUTOS ATMINTIS

'18/3

Numeryje:

Žuvusiems broliams.....	3
Lietuvos partizanų šeimų lemtis.....	4
Vėlinės: pagarba mirusiesiems. Jų siekiai ir išmintis – gyvųjų darbuose.....	7
Utenos II-oji Šaulių rinktinė 1919-1940 metais (II dalis).....	9
Lietuvos policijos tragiškas likimas.....	13
Adolfo Ramanausko-Vanago atsiminimai.....	17
Istorijos paradoksai.....	19
Keletas įspūdžių apie Nataną Šaranskį ir Viktorą Petkų.....	23
Lietuvos Helsinkio grupė. Susikūrimas ir veikla 1976-1981 m. (I dalis).....	25
Gyvenimas pro veidrodėlį: neramaus XX a. 4-ojo dešimtmečio <i>šoferių</i> išpažintys.....	32
Rusijos įvaizdžio grimasos Lietuvos politikoje ir visuomenėje.....	36
Gyvenimas, paaukotas Tėvynės laisvei (I dalis).....	39

[...]

Lietuvos policijos tragiškas likimas

Pranas ALŠĖNAS-ALIŠAUSKAS

Vietoje įžangos

Nors buvo dar jaunutė nepriklausoma Lietuva, tačiau per dvidešimt gyvavimo metų ji jau buvo išsiugdžiusi pakankamai inteligentijos.

Trumpais bruožais šiame rašinyje noriu sustoti ir apžvelgti vienos nepriklausomos Lietuvos administracinės organizacijos – policijos – kūrimąsi, jos pasiektą lygį ir tragišką likimą, okupavus kraštą sveitimoms jėgoms.

Nepriklausomos Lietuvos policija

Po 1918 metų vasario 16 dienos Nepriklausomybės akto paskelbimo Lietuvos kariuomenė ir policija organizavosi ir kūrėsi spontaniškai, be jokios vilionės ir didelių pažadų. Tik Tėvynės meilės vedami, Lietuvos vyrai ėjo ir stojo į šių organizacijų eiles savanoriškai, dažnas basas, apiplyšęs, ilgų priespaudos metų nuvargintas...

Nebuvo tuomet lengva mūsų karių-savanorių dalia ginti puolamą iš visų pusių, vos pradėjusią laisviau kvėpuoti savo Tėvynę nuo išorinių priešų, besistengiančių užgniauzti vos įsižiebusį laisvės žiburėlį. Nebuvo lengvas Lietuvos eilinių policininkų, jų viršininkų gyvenimas: siautėjo visokiausi vagys, banditai, plėšikai. O drauge su jais galvas kėlė ir raudonasis padugnių knibždėlynas, stengdamasis sukurti Lietuvoje „tarybas“ ir „tarybų valdžią“.

Metams bėgant

Vėliau padėtis normalėjo. Pirmieji veteranai (ir kariuomenėje, ir policijoje), atlikę savo pareigą Tėvynei, savo postus užleisdavo jaunosioms kartoms. Tuomet labai sparčiais žingsniais Lietuva žygiavo atsistatymo, švietimo ir pažangos keliu. Su dideliu užsidegimu buvo stengiamasi praplėsti ne tik viso krašto, bet ir atskirų žmonių, valstybės pareigūnų akiratį. Tuomet buvo tobulinama, šviečiama ir tvarkoma begaliniai didelės atrankos principu ir Lietuvos policija. Netgi eilinių policininkų postams užimti buvo keliami gana aukšti reikalavimai. Kiekvie-

Lietuvos pareigūnai tarpukario metu
(Policijos departamento nuotr.)

nas, norintis patekti į policijos tarnybą, turėjo būti baigęs ne mažiau kaip 4 gimnazijos klases, tarnavęs kariuomenėje ir turėti nustatytas fizines bei dvasines aukšto lygio savybes.

Policijos valdininkų postams užimti buvo reikalaujamas bent vidurinis (gimnazijos) bendras išsilavinimas, aukštosios policijos mokyklos baigimas ir reikalingas tarnybos stažas.

Per dvidešimtmetį nepriklausomo gyvavimo metų Lietuva jau turėjo parengusi gana gražų kiekį aukštai kvalifikuotų policijos valdininkų ir prityrusių žemesnio laipsnio pareigūnų. Aukštoji policijos mokykla Kaune buvo išleidusi 24 pagrindines laidas absolventų. Priešpaskutiniąją XXIII laidą teko baigti ir šių eilučių autoriui, todėl jam yra gerai žinomas mokykloje vyravęs mokslo lygis ir pavyzdinga tvarka. Aukštojoje policijos mokykloje Kaune dėstė aukštų kvalifikacijų lektoriai, kurie buvo tikrai kompetentingi paruošti išmokslintus viešosios tvarkos ir įstatymų saugotojus.

XXIV pagrindinė aukštosios policijos mokyklos laida jau buvo paskutinioji, nes tos mokyklos auklėtinius užklupo bolševikinė okupacija. Tiesa, būsimiems policininkams buvo leista laikyti išleidžiamuosius egzaminus, bet mokslo kursas jau buvo skaitomas „sutrumpintas“.

Kiekvienoje aukštosios policijos mokykloje pagrindinėje laidoje būdavo apie 40-50 klausytojų. Taigi, policijos mokykla buvo išleidusi apie 1 000 visapusiškai paruoštų policijos valdininkų.

Be to, greta pagrindinių laidų aukštojoje policijos mokykloje buvo rengiami trumpalaikiai policijos valdininkų ir nuovadų viršininkų kursai, skirti išlavinti kriminalinių bylų kaltinimų palaikytojus teisme.

Yra buvusių ir trumpalaikių kursų šioje mokykloje policijos žemesnių pareigūnų (ligi vachmistro laipsnio) paruošimui. O žemesnieji policininkai buvo ruošiami žemesniojoje policijos mokykloje Rokiškyje.

Kauno ir Vilniaus miestų visose nuovadose buvo įvesti pirmųjų pavaduotojų-instruktorių etatai. Instruktoriai būdavo skiriami kvalifikuoti, gerai parengti ir turį pedagoginių gabumų policijos valdininkai. Jų darbas buvo skirstyti policijos tarnautojus į postus, taip pat, pagal nustatytą planą, juos mokslinti ir lavinti. Nesant nuovados viršininko, instruktorius automatiškai likdavo jo pareigose. Po keliolikos darbo metų Lietuvos policija buvo pasiekusi kultūringų Vakarų Europos valstybių lygį ir įgavusi tarnybinio patyrimo.

Ne be reikalo, atgavus Lietuvai Vilnių ir užėmus amžinosios sostinės saugojimo ir priežiūros postus tikriems šeimininkams, Lietuvos policijos pareigūnams, iš vietinių gyventojų teko girdėti ypač daug ir

Lietuvos policijos pareigūnas N. Mardosas, 1939-1940 m.
(Policijos departamento nuotr.)

itin gražių atsiliepimų apie policijos valdininkus ir tarnautojus (tarnautojais buvo vadinami policijos pareigūnai iki vachmistro, o valdininkais – pradedant nuovados viršininko padėjėju ir aukščiau).

Vilniečius pirmiausia žavėjo itin gražiai nuaugę lietuviai policininkai, visada tvarkingai ir švariai apsirengę, o svarbiausia, visur ir visada pasiruošę gyventojams kuo nuoširdžiausiai padėti ir pagelbėti.

Karo policijos mokyklos kursantai,
Kaunas, 1932 m. gegužės 17 d.
(Policijos departamento nuotr.)

Arkivyskupo Jalbžkovskio nuomonė apie Lietuvos policiją

Gražinus Vilnių Lietuvai, vietiniai gyventojai rūpinosi Lietuvos pilietybės gavimu. Prašymų pilietybei gauti buvo paduota dešimtys tūkstančių. O pilietybės kvotų davimas buvo pavestas policijos valdininkams. Tarp norinčių gauti pilietybę buvo ir tuometinis Vilniaus arkivyskupas Jalbžkovskis. Šio katalikų bažnyčios hierarcho pilietybės kvota kurį laiką buvo mano žinioje. Todėl šios kvotos klausimu net porą kartų man teko susitikti ir kalbėti su arkivyskupu. Arkivyskupas Jalbžkovskis neblogai kalbėjo ir lietuviškai. Su juo kalbėjomės lietuvių kalba, nes tuo metu aš daug blogiau kalbėjau lenkiškai negu arkivyskupas lietuviškai. Lietuvių kalbos mokėjimu arkivyskupas Jalbžkovskis daugiausia rėmė savo teisę į Lietuvos pilietybę.

Kartą jis manęs neklausiamas pasakė, ką jis galvoja apie Lietuvos policiją. Esą Lietuvos policijos pareigūnai, jo akimis žiūrint, labai puikūs, gerai paruošti, gerai atroda, drausmingi – tikri džentelmenai.

Nieko kito, žinoma, tuo metu man nebeliko pasakyti, tik padėkoti už tokią gražią nuomonę apie Lietuvos policiją, kurios nariu ir aš tuomet buvau.

Lietuvos policija Raudonųjų priespaudoje

Vaizdas buvo žiaurus ir slegiantis. Prisimenu kaip šiandien. Kritiškiausiomis dienomis, kai Lietuvos laisvė buvo minama po baisaus bolševiko batų, visi budėjome nuovadoje. Tie sukrečiantys įvykiai užklupo mane Vilniaus 6-os nuovados (Užupio gatvėje) instruktoriaus pareigose.

Sovietų tankai riedėjo Vilniaus gatvėmis ir stumdė į gatvių pakraščius tuos tankus, kurie sugedo pakelėje ir nebegalėjo toliau važiuoti. Tuo metu kalbėjau su savo vyrais nuovadoje. Visi buvome prislėgti ir susirūpinę, nes jautėme stovį ant mūsų brangios lietuvių kapo. Kai kurių policininkų akyse mačiau ašaras. Vienas iš jų manęs paklausė:

- Kas dabar bus, pone instruktoriau, ko sulauksime?

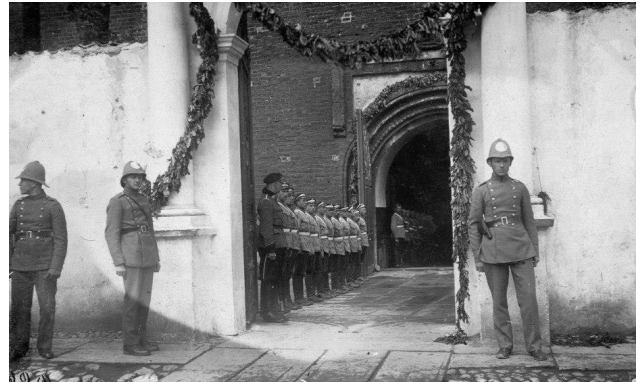
Žinoma, nieko tikro ir nieko raminančio negalėjau atsakyti. Geriausias atsakymas buvo slegianti tyla.

Kurį laiką raudonieji į mūsų įstaigų tvarką dar tarytum tiesiogiai nesikišo. Buvo pakeisti tik patys aukštieji pareigūnai: apskričių viršininkai, apskričių miestų policijos vadai. Buvo apdraskytos mūsų uniformos, įsakant nusiimti antpečius, o laipsnių ženklus liepta susisegti į apykaklę.

Iš pradžių į atleistųjų vietas buvo paskirti lietuviai inteligentai (ne gatvių padaužos, kaip kad vėliau buvo padaryta). Vilniaus apskrities viršininku buvo paskirtas kairiųjų pažiūrų mokytojas Kazanavičius. Žemesniuosius pareigūnus (dėl kažkokių taktinių sumetimų) buvo įsakyta tik sukaitalioti, sumaišyti, iš pradžių jų dar neatleidžiant. O tiems, kurie norėjo patys pasitraukti, buvo pagrasinta aukščiausiomis bausmėmis.

Šių eilučių autoriui iš 6-os nuovados teko persikelti į 1-ą. Joje radau iš geležinkelių policijos atkeltą nuovados viršininką poną Š. Tai buvo aukšto ūgio, plačių pečių vyras, jis visada nuoširdžiai šypsojosi.

Mudviejų kambariai buvo šalia. Daug dirbti nesinorėjo, nes matėm ir nujautėm, kad tarnybos dienos baigiasi. Todėl daugiausia laiko praleisdavom besišnekučiuodami ir besiskųsdami. Mėginome išvelgti, kas toliau bus ir koks likimas mūsų laukia. Deja, tai nebuvo lengva, padėtis nieko gero nežadėjo... Abu tikėjomės, kad greitai iš tarnybos būsime atleisti, kad visa Lietuvos policija bus likviduota. Tik nesitikėjo-

Lietuvos pareigūnai tarpukario metu
(Policijos departamento nuotr.)

me, kad, prieš paleidžiami iš tarnybos, dar didelių rūpesčių ir baimės turėsime patirti.

Policijos keitimo pradžia

Pagaliau atėjo tas laikas, kai mūsų policijos vardas buvo pakeistas į miliciją ir pradėti keisti prityrę pareigūnai į įvairius gatvės valkatas, artimus raudoniesiems gaivalams. Šį keitimą raudonieji pradėjo nuo apačios – nuo policininkų. Kiekvieną dieną nuovadoje gaudavome didžiulius sąrašus iš tarnybos paleidžiamų policininkų ir, žinoma, būrius naujokų. Paleidžiamųjų tarpe jau pasitaikydavo ir valdininkų, bet jų dar buvo nedaug.

Aukštosios vadovybės buvo įsakyta, kad nuovadose visą laiką būtų nuovados viršininkas arba jo pavaduotojas-instruktorius. Mat reikėdavo priimti naujai paskirtus policininkus. Iš atvykusių naujų policininkų vienas suglausdavo nunešiotų batų užkulnius ir lenkiškai išklodavo, kad jis jau atvykęs į tarnybą, kitas jau rusiškai prabildavo:

- Gaspodin načalnik, ja uže prišol...

Iš senų policijos tarnautojų jau buvo belikę mažiau kaip pusė. Į sargybos postus dažniausiai buvo skiriami naujai atvykusieji kartu su senaisiais policininkais. Tuometinė aukštoji valdžia, žinodama, kokio plauko tarnautojus mums siunčia, įsakė naujokams ginklus (pistoletus) išduoti tik jiems vykstant į tarnybos postus. Grįžus ginklai turėjo būti paimami ir padedami į sandėlį. Tai turėjo atlikti nuovados instruktorius. Pagaliau buvo įsakyta ir iš senųjų, dar likusių pareigose, policininkų paimti ginklus jiems grįžus iš tarnybos.

Taip slinko pilnos netikrumo dienos. Išeinant paimamai į sargybų postus, ginklus išduodavau, o grį-

žus – vėl susirinkdavau... Tai buvo įkyrus ir nereikalingas darbas. Bet ką padarysi – bolševikiškai tvarkai išlaikyti visokiausios priemonės yra reikalingos.

Kaip naujieji tarnautojai elgėsi ir kaip dirbo

1-oje nuovadoje jau buvome patyrę, jog keletas atsiųstųjų naujų tarnautojų buvo po kartą ir daugiau bausti kalėjimu už vagystes, o administraciniu būdu baustų – už girtuokliavimą, triukšmo kėlimą ir kitus nusizengimus – visiškai nemažas kiekis. Tokia jau bolševikų taktika. Jiems kur nors įsibrovus – padugnės turi iškilti į paviršių...

Nuovados bendrabutyje dingdavo daiktai ir pinigai. To anksčiau niekada nepasitaikydavo. Vadinas, pradėjo veikti „bolševikinis“ teisingumas, tikrąjį savo veidą parodė naujieji „tvarkos teisingumo priežiūros“ atstovai.

Lietuvos policijos pareigūnai su ištikimu draugu
(Policijos departamento nuotr.)

Naujos staigmenos

Kaip buvo įsakyta, taip buvo ir vykdoma. Kasdien iš policininkų paimdavau ginklus ir laikiau juos užrakintus, o einant vyrams į tarnybą – išduodavau.

Buvau įsitikinęs, kad ginklai jokių būdu negali dingti. Tačiau vieną dieną žiūriu ir savo akimis netikiai: trijų 7 kalibro pistoletų „Walther“ kaip nebūta. Jie dingę kaip į vandenį. Kaip ir kas iš sandėlio juos išnešė – ir šiandien neaišku. Gal kas prisitaikė antrąjį durų raktą, galbūt kitaip įlindo į sandėlį. Neaišku, ar tai padarė neaiškaus plauko naujieji policininkai, ar dar likusieji senieji mano vyrai, tikėdamiesi partizanauti. Pranešiau apie tai raportu viršininkui Š. Jis raportą persiuntė miesto policijos vadui. Na, tuomet ir prasidėjo...

Tardymai po tardymų... Tardė jau ne lietuviai, bet NKVD, grasindami mane ir nuovados viršininką sušaudyti ar į kalėjimą uždaryti, jeigu iki nurodyto laiko ginklai neatsiras. Nors aš jaučiausi kaltesnis dėl ginklų dingimo, tačiau daugiau tardė ir grasino viršininkui. Jį kartais kviesdavo net du kartus per dieną.

Tuomet senieji Lietuvos policininkai jau visiškai baigė išnykti, tarytum sniegas pavasarį ištirpti. Beveik visi buvome atleisti. Atleido ir mane. Atleistas sprukau į kaimą netoli Vilniaus, kad nebesurastų manęs tolimesniems tardymams. Nuovadose liko tik senieji viršininkai (juos vėliausiai atleido) ir marga naujųjų policijos tarnautojų minia. Jie visi buvo civiliai apsirengę, o ant rankovių dėvėjo tik raudonus raiščius. Mat senieji policininkai, atleisti iš tarnybos, išsinešė ir uniformas. Sandėliuose tokių uniformų nebuvo, o be to, „proletariškajai“ milicijai jos būtų per puošnios...

Vis dėlto raudonieji nei manęs, nei mano viršininko į kalėjimą nepasodino ir nesusaudė. Jau gyvendamas Vokietijoje, buvau sutikęs savo viršininką ir su juo šnekėjau. Taip ir dingo 3 pistoletai, už kuriuos jie tuo metu mūsų nenubaudė, nors po kelių mėnesių išvežamųjų sąrašuose buvome pirmoje vietoje, kaip ir kiti Lietuvos policijos pareigūnai.

Ach, daug jų, kartu su policijos departamento direktoriumi K. Svilu, žuvo Sibiro taigose arba ir šiandien dar tebenaša baisią vargo naštą tolimoje tremty...

*Šis Prano Alšėno-Ališausko straipsnis
1958 m. buvo išspausdintas Amerikos
lietuvių leistame krikščioniškos krypties
pasaulio dienraštyje „Draugas“.*

[...]

TAUTOS ATMINTIS

'18/3

Žurnalą parengė:
VšĮ „Tautos atmintis“

Redaktorius:
Stasys STUNGURYS

Straipsnių autoriai:

Pranas ALŠĖNAS-ALIŠAUSKAS
Viktė JACYTĖ
Algis KASPERAVIČIUS
Robertas KAŽDANAS
Vilmantas KRIKŠTAPONIS
Ignas MARKEVIČIUS
Živilė RAČKAUSKAITĖ
Bronys RAILA
Julius SASNAUSKAS
Stasys STUNGURYS

**VšĮ „Tautos atmintis“ už žurnale spausdinamų straipsnių turinį neatsako. Už visą juose pateiktą informaciją atsakingi straipsnių autoriai.*

VšĮ „Tautos atmintis“
Įmonės kodas: 303198273
Atsiskaitomoji sąskaita: LT677044060007934268
AB SEB bankas
Adresas: Rinktinės g. 20-4, LT-09315 Vilnius, Lietuva
Tel. nr.: (85) 2724828, 869981410
El. paštas: tautosatmintis@gmail.com
www.tautosatmintis.lt